

Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi

The Consonantal Reproduction In The Word-Final

Aylin KOÇ*

ÖZET

Bir kelimenin aslında bulunmayan bir sesin ortaya çıkmasına ses türemesi denir. Ses türemesi ön ses türemesi, iç ses türemesi ve son ses türemesi olmak üzere üç çeşittir. Son ses türemesi, kelimenin aslında bulunmayan bir ünlü veya ünsüzün kelime sonunda türemesidir. Bu hadise daha çok ağızlarda görülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi Ağızları ve Çağdaş Türk Lehçelerinde kelime sonunda ünsüz türemesi bahsi örnekleriyle ele alınacaktır.

ANAHTAR KELİMELE

Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi Ağızları, Çağdaş Türk Lehçeleri, kelime sonu, ünsüz türemesi.

ABSTRACT

Anaptyxis is the appearance of a sound that is not found in the original structure of the word. There are three types of anaptyxis: prothesis, epenthesis and epithesis. Epithesis is reproduction of a vowel or consonant at the end of a word which is not found in the original structure of it. This is rather common in the dialects. In this study will be handled the consonantal reproduction in the word-final position with the examples in Turkey Turkish, Dialects of Turkey Turkish and Contemporary Turkish Dialects.

KEY WORDS

Turkey Turkish, Dialects of Turkey Turkish, Contemporary Turkish Dialects, the word-final, consonantal reproduction.

* Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Ses türemesi, bir kelimenin aslında bulunmayan bir sesin sonradan ortaya çıkmasıdır. Türkçede *ses türemesi* iki şekilde görülür: *ünlü türemesi* ve *ünsüz türemesi*. *Ünsüz türemesi*, kelimenin ön, iç ve son seslerinde aslında olmayan bir ünsüzün türemesidir. Bu ses hadisesine daha ziyade ağızlarda rastlanır.

Bu çalışmada *sonda ünsüz türemesi* bahsi örnekleriyle ele alınacaktır.

1. /t/ türemesi: Ünsüzle biten bazı alıntı ve Türkçe kelimelerin sonunda /t/ ünsüzünün türediği tespit edilmiştir. Alıntı kelimelerde, /s/, /n/, /r/, /b/ > /p/, /ç/ > /c/; Türkçe kelimelerde ise /n/, /p/, /s/, /ş/ ünsüzlerinden sonra /t/ ünsüzü türemiştir. János Eckmann konuyla ilgili makalesinde bilhassa kelime içinde ve kelime sonunda /d/ ve /t/ ünsüzlerinin türediğini belirterek örnek verir. Kelime sonunda /t/ ünsüzünün türemesinin sebebini /n/, /p/, /s/ ünsüzlerinin fazla kuvvetle telaffuzunda aramak gerektiğini belirtir.¹ Bunun yanı sıra, sonu ünlüyle biten bazı isimlerin ve Türkçede bağlaç, zarf olarak kullanılan bazı alıntı kelimelerin sonunda da /t/ ünsüzü türemektedir.

1.1. Alıntı kelimelerin sonunda /t/ türemesi: Türkiye Türkçesi: *pazvant* < Far. *pâsbân* “pazvant, gece bekçisi” (Eckmann 1988: 17); **Türkiye Türkçesi Ağızları:** *fest* < Ar. *fes* “fes” Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve yöresi ağızları (Caferoğlu 1994a: 320); *hasant* < Far. *âsân* “kolay” Terekeme ağızı (Caferoğlu 1995: 256); *severt* < Ar. *sefer* “sefer” Adana ve Osmaniye illeri ağızları (Yıldırım 2006: 152).

Gagavuz Türkçesi: *peşint* < Far. *pîşîn* “peşin” (Özkan 1996: 92).

Karay Türkçesi: *nafst* < Ar. *nefs* “nefis” (Musayev 1964: 89).

Özbek Türkçesi: *tapt* < Far. *tâb* “hararet” (Eckmann 1988: 17).

Çuvaş Türkçesi: *samant* < Ar. *zamân* “zaman” (Eckmann 1988: 17).

Kumuk Türkçesi: Kumuk Türkçesinde bir örnekte, alıntı bir kelimeyle *et-mek* yardımcı fiilinin birleşik fiil teşkil etmesi durumunda /t/ ünsüzü türemiştir: *mect et-* < *meç* (< Fr. *mèche*) *et-* “kılıç yapmak” (Uyanık 2002: 192).

Ayrıca, birkaç isim dışında, sonu ünlüyle biten ve genellikle Türkiye Türkçesi Ağızlarında bağlaç ve zarf niteliğinde kullanılan alıntı kelimelerin sonunda da birer /t/ türemesi tespit edilmiştir: **Türkiye Türkçesi:** *hamarat* < Ar. *humâre'*

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. (Eckmann 1988: 11-23).

(Özçelik 2004: 556); **Türkiye Türkçesi Ağızları:** Türkiye Türkçesi Ağızlarında *çünkü* bağlacı ve *belki* zarfından sonra /t/ türemesi görülmektedir: *bekit* < Ar.+Far. *belki* “belki” Nevşehir ve yöresi ağzı (Korkmaz 1994a: 101); *belkit* < Ar.+Far. *belki* “belki” Adana ve Osmaniye illeri ağızları (Yıldırım 2006: 152); *belkit* < Ar.+Far. *belki* “belki” Trabzon yöresi ağzı (Demir 2006a: 5); *belkit* < Ar.+Far. *belki* “belki” Tokat yöresi ağzı (Demir 2005: 293); *belküt* < Ar.+Far. *belki* “belki” Giresun yöresi ağzı (Demir 2009: 439); *çünküt* < Far. *çünki* “çünkü” Ordu yöresi ağzı (Demir 2001: 176); *sankit* < T.+Far. *sanki* “sanki” Mesudiye yöresi ağzı (Caferoğlu 1994a: 344); *şünküt* < Far. *çünki* “çünkü” Tokat yöresi ağzı (Demir 2005: 294).

Kırgız Türkçesi: *kazat* < Ar. *gazâ* “gaza” (Cumakunova 2008: 109).

Yeni Uygur Türkçesi: *komitât* < Rus. *komita* “komite” (Coşkun 1998: 805).

1.2. Türkçe kelimelerin sonunda /t/ türemesi: Türkçe Türkçesi Ağızları: *avgant*, *avkant* < *avgın*, *avgun* “lağım” Teke-Samsun, Konya, Güzelsu-Akseki, Şeydiler-Manavgat, Karadere-Gündoğmuş, Alanya-Antalya yöresi ağızları (DS: 380-381); *çend*, *çent*, *çenet* < *çen* “ceviz içi” Bahçeli-Bor-Niğde, Banaz-Uşak, Çerçin-Burdur, Uluşiran-Şiran-Gümüşhane, Ersis-Yusufeli-Artvin, Çukurbağ-Ermenek-Konya, Dont-Fethiye-Muğla, Malatya yöresi ağızları (DS: 1133, 1136); *gölbent* < *gölben* “gölcük” Zonduldak, Kurşunlu-Çankırı yöresi ağzı (DS: 2140); *kebent* < *keben* “dağlar arasındaki dar geçit” Pozantı, Karaisalı-Adana yöresi ağzı (DS: 2714); *sement* < *semen* Sinop, Şebinkarahisar, Alucra-Giresun yöresi ağzı (DS: 3579); *zarpt* < *sarp* Balıkesir, Manisa, Afyonkarahisar, Isparta, Aydın, İzmir, Burdur, Antalya, Muğla, Denizli, Kütahya illeri ağızları (Caferoğlu 1994b: 215); *carist* < *caris*, *carız* “yaramaz (çocuk)” (Eckmann 1988: 18); *barst* < *pars* Karamanlı ağzı (Eckmann 1988: 18); *sapant* < *sapan* Karamanlı ağzı (Eckmann 1950: 200).

Azerbaycan Türkçesi: *sapant* < *sapan* (Eckmann 1988: 17).

Kumuk Türkçesi: Kumuk Türkçesinde ise “etmek” yardımcı fiilinin isimle birleşik fiil teşkil etmesi durumunda ismin sonunda bir /t/ ünsüzü türer: *aşt et-* < *aş et-* “yemek yapmak” (Uyanık 2002: 192); *başt et-* < *baş et-* “baş koymak” (Uyanık 2002: 192).

2. /m/ türemesi: Türkiye Türkçesi Ağızlarında ve bazı Çağdaş Türk Lehçelerinde /m/ türemesi genellikle bağlaç, edat ve zarf cinsinden kelimelerin sonunda görülmektedir.

2.1. Alıntı kelimelerin sonunda /m/ türemesi: Genellikle, alıntı kelime niteliğinde olan bağlaçların ve zarfların sonunda birer /m/ türemesi görülmekte-

dir. Bunun yanı sıra, Türkiye Türkçesi Ağızlarının ve Çağdaş Türk Lehçelerinin bazılarında zarf ve bağlaç niteliğindeki *belki*, *çünkü*, *hâlbuki* ve *sanki* kelimelerinin sonundaki /m/ ünsüzü kaynaklarda, son ses türemesi olarak değerlendirilmekle birlikte, aslında bunların Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde, Farsçadaki *ki* bağlacıyla aynı görevde kullanılan Türkçedeki *kim* bağlacı olması muhtemeldir.² Esasen, bu ve diğer /m/ türemeleri de *analoji* olarak değerlendirilebilir. Halk dilinde edat ve zarflara, /m/ ilave etme temayülü Eski Osmanlıcada Farsçadan alınma olan *ki* rabıtı veya edatı yerine Türkçe *kim* kelimesini kullanmak âdetinden ileri gelmiştir (Tietze 2002: 104).

Ayrıca, Türkiye Türkçesi Ağızları ve bazı Çağdaş Türk Lehçelerinde zarf, bağlaç ve ünlem niteliğindeki *bari*, *zira*, *sadece*, *keşke*, *meğer*, *galiba* kelimelerinin sonunda birer /m/ ünsüzü türemektedir. Bu kelimelerdeki /m/ türemesinin Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi ve Harezmi Türkçesinde kuvvetlendirme ve bağlama edatı olarak kullanılan *ma / me* edatının bir kalıntısı olduğuna dair bir görüş de vardır.³

Türkiye Türkçesi Ağızları: *acabam* < Ar. ‘*acebâ* “acaba” Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 54); *aynım* < Ar. *aynî* “aynı” Malatya ili ağzı (Gülseren 2000: 312); *barım* < Far. *bârî* “bari” Gaziantep ağzı (Aksoy 1945: 47); *barëm* < Far. *bârî* “bari” Rize ili ağzı (Günay 2003: 96); *parlım* < Far. *bârî* “bari” Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1995: 205); *baräm* < Far. *bârî* “bari” Rumeli ağzı (Gülensoy 1984: 129); *barem* < Far. *bârî* “bari” Karamanlı ağzı (Eckmann 1950: 200); *defem* < Ar. *def’a* “defa” Erzurum ağzı (Olçay 1966: 31); *eğerim* < Far. *eger* “eğer” Karamanlı ağzı (Eckmann 1950: 200); *egerim* < Far. *eger* “eğer” Rize ili ağzı (Günay 2003: 96); *galibam* < Ar. *gâlibâ* “galiba” Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 54); *illem* < Ar. *illâ* “illâ” Malatya ili ağzı (Gülseren 2000: 257), Urfa merkez ağzı (Özçelik 1997: 262), Karamanlı ağzı (Eckmann 1950: 200); *ulam* < Ar. *illâ* “illâ, *hlk.* ille” Karamanlı ağzı (Eckmann 1950: 200); *kerem* < Ar. *kerre* “kere” Edirne ili ağzı (Kalay 1998: 224); *keşkâm* < Far. *kâşkî* “keşke” Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızları (Bu-

² **Türkiye Türkçesi Ağızları:** *bekim* < Ar.+T. *belkim* “belki” Rize ili ağzı (Günay 2003: 96); *belkem* < Ar.+T. *belkim* “belki” Kars ili ağzı (Ercilasun 1983: 141); *belkim* < Ar.+T. *belkim* “belki” Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızları (Buran 1997: 57), Erzurum ağzı (Olçay 1966: 31), Muğla ili ağzı (Akar 2004: 33), Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 54); *belkîm* < Ar.+T. *belkim* “belki” Urfa merkez ağzı (Özçelik 1997: 59); *bekim* < Ar.+T. *belkim* “belki” Rumeli ağzı (Gülensoy 1984: 129); *çünküm* < Ar.+T. *çünküm* “çünkü” Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 54), Rumeli ağzı (Gülensoy 1984: 129), Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1995: 205), Kars ili ağzı (Ercilasun 1983: 141); *hâlbukim* < Ar.+T.+T. *hâlbukim* “hâlbuki” Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1995: 205); *sankim* < *sankim* “sanki” Erzurum ağzı (Olçay 1966: 30), Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 53).

³ Bu görüşe göre, Türkçedeki *sonra*, *şimdi*, *böyle*, *oysa*, *yoksa*, *bile*, *ne*, *usulca* gibi kelimelerin sonundaki /m/ ünsüzü de kuvvetlendirme ve bağlama edatı *ma / me*’nin bir kalıntısıdır. Bu görüş hakkında bk. (Gülensoy 1988: 69); (Korkmaz 1995: 45, 51); (Atay 2002: 826-828).

ran 1997: 57); *keşgem* < Far. *kâşkî* “keşke” Erzurum ağzı (Olçay 1966: 30); *kéşgem* < Far. *kâşkî* “keşke” Gaziantep ağzı (Aksoy 1945: 47); *keşkem* < Far. *kâşkî* “keşke” Kırşehir yöresi ağzı (Günşen 2000: 348); *küşgäm* < Far. *kâşkî* “keşke” Denizli-Acıpayam yöresi (Korkmaz 1994b: 83); *keşkim* < Far. *kâşkî* “keşke” Rize ili ağzı (Günay 2003: 96); *megem*, *meğerim*, *meğersem* < Far. *meğer* “meğer” Erzurum ağzı (Gemalmaz 1995: 204); *meğersam*, *meğersam* < Far. *meğer* “meğer” Rize ili ağzı (Günay 2003: 96); *tabiim* < Ar. *tabî’î* “tabi” Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 54).

Gagavuz Türkçesi: *barim* < Far. *bârî* “bari” (Özkan 1996: 92); *sadecäm* < Far.+T. *sâdece* “sadece” (Özkan 1996: 92); *zeräm* < Far. *zîrâ* “zira, çünkü” (Özkan 1996: 92).

Kırgız Türkçesi: *kayrim* < Ar. *hayr* “hayır” (Cumakunova 2008: 109).

2.2. Türkçe kelimelerin sonunda /m/ türemesi: Genellikle bağlaç ve zarf niteliğindeki *yoksa*, *oysa*, *sonra*, *böyle*, *şimdi*, *bile* kelimelerinin sonunda birer /m/ türemesi görülmektedir.

Türkiye Türkçesi Ağızları: *bilem* < *bile* Erzurum ağzı (Gemalmaz 1995: 204), Edirne ili ağzı (Kalay 1998: 59), Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 54), Gaziantep ağzı (Aksoy 1945: 48), Adana ve Osmaniye illeri ağızları (Yıldırım 2006: 152); *birezim* < *biraz* Erzurum ağzı (Gemalmaz 1995: 204); *böylem* < *böyle* Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 54); *bülem* < *böyle* Edirne ili ağzı (Kalay 1998: 59); *epeyim* < *epeyi* Erzurum ağzı (Olçay 1966: 30); *gonum gomşu* < *konu komşu* Kars ili ağzı (Ercilasun 1983: 141); *halbuysam* < Ar.+T. *hâlbuysa* “hâlbuysa, hâlbuki” Erzurum ağzı (Olçay 1966: 31); *nem* < *ne* Gaziantep ağzı (Aksoy 1945: 48); *olam* < *ola* Gaziantep ağzı (Aksoy 1945: 48); *oysam* < *oysa* Kütahya yöresi ağzı (Gülensoy 1988: 251); *sonam* < *sonra* Kütahya yöresi ağzı (Gülensoy 1988: 252); *şindim* < *şimdi* Kütahya yöresi ağzı (Gülensoy 1988: 137); *türlüm* < *türlü* Erzurum ağzı (Olçay 1966: 30); *usulcam* < *usulca* Denizli ili Acıpayam ilçesi Ayaz köyü ağzı (Korkmaz 1994b: 69); *yoharım* < *yukarı* Nevşehir yöresi ağzı (Korkmaz 1994a: 158); *yohsam* < *yoksa* Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızları (Buran 1997: 57), Erzurum ağzı (Olçay 1966: 30); *yoksam* < *yoksa* Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 53), Rumeli ağzı (Gülensoy 1984: 129), Karamanlı ağzı (Eckmann 1950: 200); *yösam* < *yoksa* Gaziantep ağzı (Aksoy 1945: 48); Gaziantep ağzında bir örnekte soru eki *mi’* den sonra /m/ ünsüzünün türediği tespit edilmiştir: *éymem* < *iyi mi?* Gaziantep ağzı (Aksoy 1945: 48).

Güney Azerbaycan Türkçesi-Salmas Ağzı: *sabahlarım* < *sabahları* (Gökdağ 2006: 152); *biy günlerim* < *bir günleri* (Gökdağ 2006: 152).

Gagavuz Türkçesi: *şansoram* < *şu andan sonra* (Özkan 1996: 92).

Kırım Tatar Türkçesi: *kolum komşu* < *konu komşu* (Asanov 1988: 81).

3. /y/ türemesi:

3.1. Alıntı kelimelerin sonunda /y/ türemesi: Tespit edilen örneklerde, sonu "ayın", "hemze" ve uzun ünlüyle biten Arapça ve Farsça kelimelerin sonunda /y/ ünsüzü türemektedir. Çağdaş Türk Lehçelerinin bazılarında *geda* ve *Huda* kelimelerinin sonunda bir /y/ ünsüzü türemesinden söz edilse de bu kelimelerin Farsça asıllarında *gedây* ve *Hudây* biçiminde /y/li kullanımları da vardır.⁴

Türkiye Türkçesi Ağızları: *ameley* < Ar. 'amele "amele" Nevşehir ve yöresi ağızları (Korkmaz 1994a: 127); *tebey* < Ar. *tabî'î* "tabii" Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1995: 302); *debboy* < *depo* Fr. *dépôt* Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1995: 203).

Türkiye Afgan Kazakları Ağzı: *dugay* < Ar. *du'â* "dua" (Biray 2009: 69).

Türkmen Türkçesi: *täley* < Ar. *tâlî* "talih" (Karasoy 1998: 401).

Başkurt Türkçesi: *peréy* < Far. *perî* "peri" (Tokatlı 1994: 68).

Sibirya Tatar Türkçesi: *naskıy* < Rus. *noski* "çorap" (Alkaya 2008: 206); *mamay* < Rus. *mama* "anne" (Alkaya 2008: 206).

Kumuk Türkçesi: *talay* < Ar. *tâlî* "talih" (Pekacar 2006: 62).

Kazak Türkçesi: *taktay* < Far. *tahte* "tahta" (Yıldırım 2008: 105); *sazay* < Ar. *cezâ* "ceza" (Koç 2004: 116). Kazak Türkçesinde *taktay* ve *sazay* kelimelerinin *takta* ve *saza* biçiminde kullanımları da vardır.

Nogay Türkçesi: *sâbiy* < Ar. *sâbî* "sabi, küçük çocuk" (Atay 1998: 76); *valiy* < Ar. *velî* "veli, evliya" (Atay 1998: 76).

Özbek Türkçesi: *nânvây* < Far. *nânvâ* "fırıncı" (Coşkun 2000: 29).

Doğu Türkistan Uygur Ağızları: *valiy* < Ar. *vâlî* "vali" (Emet 2008: 215).

Çuvaş Türkçesi: *siy* < Votyakça *si* "ağacın yaş çizgisi" (Ceylan 1997: 197).

⁴ **Türkiye Afgan Kazakları Ağzı:** *kedey* < Far. *gedâ(y)* "fakir, yoksul; dilenci" (Biray 2009: 69); *kuday* < Far. *hudâ(y)* "Huda" (Biray 2009: 69); **Türkmen Türkçesi:** *gedaay* < Far. *gedâ(y)* "fakir, yoksul; dilenci" (Kara 2005: 69); **Sibirya Tatar Türkçesi:** *koday* < Far. *hudâ(y)* "Huda" (Alkaya 2008: 206); **Kumuk Türkçesi:** *huday* < Far. *hudâ(y)* "Huda" (Uyanık 2002: 189); **Kırgız Türkçesi:** *kuday* < Far. *hudâ(y)* "Huda" (Yıldırım 2008: 105); **Nogay Türkçesi:** *kuday* < Far. *hudâ(y)* "Huda" (Atay 1998: 76).

Ayrıca, Arapça kelimelerdeki nispet eki /î/ kısılır /y/ türemesiyle /iy/ olur:

Başkurt Türkçesi: *bakıy* < Ar. *bâkî* “baki” (Yazıcı Ersoy 2006: 158); *ezebiy* < Ar. *edebî* “edebî” (Yuldaşev 1981: 74); *hiyalıy* < Ar. *hayâlî* “hayalî” (Yazıcı Ersoy 2006: 158).

Kırım Tatar Türkçesi: *nisbiy* < Ar. *nisbî* “nispi” (Asanov 1988: 180); *asliy* < Ar. *aslî* “aslı” (Asanov 1988: 180); *siyasiy* < Ar. *siyâsî* “siyasi” (Asanov 1988: 181); *tarihiy* < Ar. *târîhî* “tarihî” (Asanov 1988: 181).

Kırgız Türkçesi: *adabiy* < Ar. *edebî* “edebî” (Cumakunova 2008: 115); *madaniy* < Ar. *medenî* “medenî” (Cumakunova 2008: 116); *sayasiy* < Ar. *siyâsî* “siyasi” (Cumakunova 2008: 116); *ilimiy* < Ar. *ilmî* “ilmî” (Cumakunova 2008: 116); *tarihiy* < Ar. *târîhî* “tarihî” (Cumakunova 2008: 116).

Kumuk Türkçesi Ağızları: *Endirey* < Ar. *Enderî* (Uyanık 2002: 189).

Karakalpak Türkçesi: *ilimiy* < Ar. *ilmî* “ilmî” (Uygur 2001: 54); *diniy* < Ar. *dînî* “dinî” (Uygur 2001: 54); *ruhaniy* < Ar. *rûhânî* “ruhani” (Uygur 2001: 54).

Özbek Türkçesi: *siyasiy* < Ar. *siyâsî* “siyasi” (Yaman 1998: 76); *insâniy* < Ar. *insânî* “insani” (Yaman 1998: 34); *tâsviriy* < Ar. *tasvîrî* “tasvirî” (Yaman 1998: 84).

Yeni Uygur Türkçesi: *mâcaziy* < Ar. *mecâzî* “mecazi” (Coşkun 1998: 805); *mâcburiy* < Ar. *mecbûrî* “mecburi” (Coşkun 1998: 805); *mâdiniy* < Ar. *medenî* “medenî” (Coşkun 1998: 805).

3.2. Türkçe kelimelerin sonunda /y/ türemesi: Türkiye Türkçesi Ağızlarında ve Çağdaş Türk Lehçelerinde sonu ünlüyle biten bazı kelimelerin sonunda /y/ türemesi tespit edilmiştir. Ayrıca, bugün Çatalkuyusu-Adana yöresi ağzı ve Sibiryâ Tatar Türkçesinde “yıkamak” anlamlı fiilin *yuy-* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Eski Türkçede fiil, *yû-* şeklinde uzun ünlüdür. Bugün ise, bu uzun ünlü kısalarak /uy/a dönüşmüştür. Bir diğer başlık olan /v/ türemesi bahsinde de Nogay Türkçesinde *yuv-*, Türkiye Türkçesi Ağızlarında *yüv-* biçimiyle fiilin sonunda birer /v/ türemesi tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesi Ağızları: *anêy* < *ana* Urfa merkez ağzı (Özçelik 1997: 59); *arpay* < *arpa* Mesudiye yöresi ağzı (Caferoğlu 1994a: 306); *dediy ki* < *dedi ki* Uşak ili ağzı (Gülsevin 2002: 72); *burayı day orayı day* < *burası da orası da* Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1995: 203); *kişiy* < *kişi* Uşak ili ağzı (Gülsevin 2002: 72); *ney* < *ne* Malatya ili ağzı (Gülseren 2000: 249); Nevşehir yöresi ağzı (Korkmaz 1994a:

101); *niy* < *ne* Afyon merkez ağzı (Boz 2002: 84); *yuy-* < *yu-* Çatalkuyusu-Adana yöresi ağzı (DS: 4315).

Gagavuz Türkçesi: *kimsey* < *kimse* (Özkan 1996: 90).

Başkurt Türkçesi: *olatay* (< *olo atay*) < *ulu ata* “büyük baba” (Yuldaşev 1981: 74); *olesey* (< *olo esey*) < *ulu ece* “büyük anne” (Yuldaşev 1981: 74).

Kırım Tatar Türkçesi: *hlk. anay* < *ana* (Asanov 1988: 22); *babay* < *baba* (Asanov 1988: 30).

Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı: *anay* < *ana* (Yüksel 1989: 43); *abay* < *aba* (Yüksel 1989: 43); *babay* < *baba* (Yüksel 1989: 43); *kart babay* < *kart baba* “büyük baba” (Yüksel 1989: 43).

Kumuk Türkçesi: *anaygız* < *ana kız* (Uyanık 2002: 189); *ağay, ağav* < *ağa, aga* (Uyanık 2002: 189); *abay gatın* < *aba hatun* “düğün alayının başındaki kadın” (Uyanık 2002: 189).

Sibirya Tatar Türkçesi: *arkıly* (< *arkuru*) < *hlk. arkuru* “enine, çapraz” (Alkaya 2008: 206); *néy, ney, néyler, neyler* < *ne, neler* (Alkaya 2008: 206); *babay* < *baba* (Alkaya 2008: 206); *ağay* < *ağa, aga* (Alkaya 2008: 206); *kartatay* < *kart ata* “dede” (Alkaya 2008: 206); *bebey* < *bebe* (Alkaya 2008: 206); *yuy-* < *yu-* (Alkaya 2008: 206); *téy-* < *té-* “demek” (Alkaya 2008: 206).

Nogay Türkçesi: *anay* < *ana* (Ergönenç Akbaba 2009: 9).

Doğu Türkistan Uygur Ağzıları: *döy* < edebî dilde *dö* “bir çeşit örümcek” (Emet 2008: 215).

4. /n/ türemesi:

4.1. Alıntı kelimelerin sonunda /n/ türemesi: Türkiye Türkçesinde daha çok ağızlarda görülen /n/ türemesi, diğer Çağdaş Türk Lehçelerinde de görülmektedir. Bazı lehçelerde *meselen* kelimesinde bir /n/ türemesinden söz edilse de bu kelime *meselin* tenvinli biçimidir.⁵

Türkiye Türkçesi: *papağan* < Ar. *babağâ, babbağâ* (Özçelik 2004: 556); **Türkiye Türkçesi Ağzıları:** *bârin* < Far. *bârî* “barî” Kırşehir ağzı (Günşen 2001: 25); *fazlan* < Ar. *fazla* “fazla” Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1995: 205); *gayın* < Ar. *gayr* “gayrı” Edirne ili ağzı (Kalay 1998: 59); *gayrın* < Ar. *gayr* “gayrı” Adana ili ağzı (Yıldırım 2006: 152); Nevşehir yöresi ağzı (Korkmaz 1994a: 139); *geddin* < Ar.

⁵ **Kumuk Türkçesi:** *masalan* < Ar. *meselen* “misal olarak, söz gelişi” (Uyanık 2002: 194); **Kırgız Türkçesi:** *maselen* < Ar. *meselen* “misal olarak, söz gelişi” (Yıldırım 2008: 105).

kadar “kadar” Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1995: 205); *neğarten, neğartem* < T.+Ar. *ne kadar* “ne kadar” Erzurum ağzı (Gemalmaz 1995: 205); *keren* < Ar. *kerre* “kere” Trabzon yöresi ağzı (Demir 2006a: 71), Rize yöresi ağzı (Günay 2003: 228); *radiyon* < Fr. *radio* “radyo” Rumeli ağzı (Gülensoy 1984: 129), Erzurum ağzı (Gemalmaz 1995: 204), Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 54); *radyon* < Fr. *radio* “radyo” Nevşehir yöresi ağzı (Korkmaz 1994a: 101); *yan* < Far. *yâ* “ya” Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağızları (Buran 1997: 57).

Kumuk Türkçesi: *haylen* < Far. *haylî* “hayli” (Uyanık 2002: 194); *ekkeren* < T.+Ar. *iki kerre* “iki kere” (Uyanık 2002: 194).

4.2. Türkçe kelimelerin sonunda /n/ türemesi: Türkiye Türkçesi Ağızları: *ahan, hahan* < *aha* “işte” Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1995: 205); *haydin~haydın* < *haydi* Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1994: 159, 160). Konuşma dilinde de *haydin* sıkça kullanılmaktadır. Bu kullanımda kelimenin sonundaki /n/, ses türemesi değil de, kelime tabanına ikinci çokluk şahıs emir ekinin getirilmesiyle oluşmuş biçim olarak değerlendirilebilir. Böylece kelime türü bakımından esas itibarıyla isim olduğu hâlde, fiil çekim eki olarak yüklemleşmektedir. Kelimenin ağızlar da *haydindi, haydisene, haydisinner* gibi kullanımları da vardır.⁶ Bütün /n/ türemeleri bu şekilde değerlendirilemez. *İlkin, gibir, öğlen, bilen* gibi örneklerde ise bu /n/ler, aslında birer /n/ türemesi değil de, kelimenin /n/ vasıta hâli ekiyle genişlemiş biçimidir : *artıkın* < *artık* Edirne ili ağzı (Kalay 1998: 59); *bilen* < *bile* Erzurum ağzı (Gemalmaz 1995: 204); *diyın* < *diye* Erzurum ağzı (Gemalmaz 1995: 204); *gibir* < *gibi* Muğla ili ağzı (Akar 2004: 33), Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 53); Nevşehir yöresi ağzı (Korkmaz 1994a: 101); *gizlin* < *gizli* Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 54); *ikindiyn* < *ikindi* Gaziantep ağzı (Aksoy 1945: 50); *ilkin* < *ilk* Edirne ili ağzı (Kalay 1998: 59); *ikindin* < *ikindi* Kırşehir ve yöresi ağzı (Günşen 2000: 82); *ikindin* < *ikindi* Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 54); *kibir, kimin* < *gibi* Erzurum ağzı (Gemalmaz 1995: 204); *öğlen* < *öğle* Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 54), Gaziantep ağzı (Aksoy 1945: 50); *öylen* < *öyle* Edirne ili ağzı (Kalay 1998: 59); *soran* < *sonra* Rize ili ağzı (Günay 2003: 96); *ülen* < *öğle* Rumeli ağzı (Gülensoy 1984: 129); *yayan* < *yaya* Gaziantep ağzı (Aksoy 1945: 50).

Kırım Tatar Türkçesi: *yayan* < *yaya* (Asanov 1988: 166).

Sibirya Tatar Türkçesi: *tağın* < *dahi* (Alkaya 2008: 203).

Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki ve Gagavuz Türkçesindeki bu örnekler, aslında *ile* edatının vasıta hâli ekiyle genişlemiş biçimidir: *ahenklen* < *ahenkle* Urfa

⁶ Bu konuda ayrıntı bilgi için bk. (Günşen 2007: 72-83).

merkez ağzı (Özçelik 1997: 59); *emriylen* < *emriyle* Ordu yöresi ağzı (Demir 2001: 177); *emriylenen* < *emriyle* Zonguldak, Bartın, Karabük illeri ağzı (Eren 1997: 46); *hacıylan* < *hacıyla* Edirne ili ağzı (Kalay 1998: 149); *ineklerlan* < *ineklerle* Trabzon yöresi ağzı (Demir 2006a: 95); *işlerlen* < *işlerle* Muğla ili ağzı (Akar 2004: 74); *kazmalan* < *kazmayla* Trabzon yöresi ağzı (Demir 2006a: 82); *kızlan* < *kız ile* Rume-
li ağzı (Gülensoy 1984: 129); *kiminnen* < *kiminle* Rumeli ağzı (Gülensoy 1984: 129); *onlan* < *onunla* Urfa merkez ağzı (Özçelik 1997: 59); *onnan* < *onunla* Zon-
guldak, Bartın, Karabük illeri ağzı (Eren 1997: 46); *tenekeynen* < *tenekeyle* Zon-
guldak, Bartın, Karabük illeri ağzı (Eren 1997: 46); *üleliklen* < *öylelikle* Edirne ili ağzı (Kalay 1998: 59).

Gagavuz Türkçesi: *karıncaylan* < *karıncayla* (Biray 1999: 239); *öyleliklän* < *öy-
lelikle* (Biray 1999: 239); *binnärlän* < *binlerce* (Biray 1999: 239).

Türkiye Türkçesi Ağızlarından özellikle Adana ve Osmaniye illeri, Muğla ili ve Nevşehir ili ağızlarında *i-* yardımcı fiilinin görülen geçmiş zaman teklik 3. kişilerinde ortaya çıkan /n/ türemesi Boyama/Hayta, Aşçılar, Sarıtekeli, Tekeli Yörük ağızlarında görülür: *diller idin* < *derler idi* (Korkmaz 1994a: 101); *döüşüllerdin* < *döüşürler idi* Adana ve Osmaniye illeri ağızları (Yıldırım 2006: 152); *geldîdin* < *geldi idi* (Korkmaz 1994a: 101); *gelir miydin* < *gelir mi idi* Adana ve Osmaniye illeri ağızları (Yıldırım 2006: 152); *gelirdin* < *gelir idi* Adana ve Osmaniye illeri ağızları (Yıldırım 2006: 152); *gibiydin* < *gibi idi* Muğla ili ağzı (Akar 2004: 33); *onnar Honamlıydın* < *onlar Honamlıydı* Adana ve Osmaniye illeri ağızları (Yıldırım 2006: 152); *iyiydin* < *iyi idi* Adana ve Osmaniye illeri ağızları (Yıldırım 2006: 152); *olurdun* < *olurdu* Muğla ili ağzı (Akar 2004: 33); *söyledin* < *söy-
ler idi* Adana ve Osmaniye illeri ağızları (Yıldırım 2006: 152); *vardın* < *var idi* Adana ve Osmaniye illeri ağızları (Yıldırım 2006: 152); *vardın*, *vardın* < *vardı* Muğla ili ağzı (Akar 2004: 33); *var ıdın* < *var idi* Manisa ili ağzı (Korkmaz 1994b: 83); *yoğ udun* < *yok idi* Denizli Tavşanlı yöresi ağzı (Korkmaz 1994b: 83); *yokdun* < *yoktu* Muğla ili ağzı (Akar 2004: 33).

Türkiye Türkçesinin bazı ağızlarında ve bazı Çağdaş Türk Lehçelerinde işa-
ret zamirlerinin ve şahıs zamirlerinin yaklaşma hâliyle oluşan şekillerinde ke-
limenin sonunda bir /n/ ünsüzü görünmektedir:

Kazak Türkçesi: *buğan* < *buna* (Öner 1998: 141); *sogan* < *şuna* (Öner 1998: 141); *ogan* < *ona* (Öner 1998: 141); *magān* < *bana* (Öner 1998: 141); *sagan* < *sana* (Öner 1998: 141); *agan* < *ona* (Öner 1998: 141).

Karakalpak Türkçesi: *buğan* < *buna* (Karahān 2009: 5); *soğan* < *şuna* (Karahān 2009: 5); *oğan* < *ona* (Karahān 2009: 5); *usığan* < *şuna* (Karahān 2009: 5);

anağan < *ona* (Karahan 2009: 5); *mağan* < *bana* (Karahan 2009: 5); *sağan* < *sana* (Karahan 2009: 5).⁷

5. /h/ türemesi: “Aydın”, “hemze” ve uzun ünlüyle biten Arapça ve Farsça kelimelerin sonunda /h/ ünsüzü türemektedir. Bu bazı görüşlere göre “ayın” ve “hemze”nin /h/ ünsüzüne dönüşmesidir.⁸

Türkiye Türkçesi: *peydah+lamak* < Far. *peydâ* (Topaloğlu 1989: 130); *talih* < Ar. *tâlî* (Topaloğlu 1989: 130); *tamah* < Ar. *tama'* (TS 2005: 1896); **Türkiye Türkçesi Ağızları:** *bedih* < Ar. *bedî* “bedî”, mükemmel bir şeyi icadeden” Urfa merkez ağzı (Özçelik 1997: 50); *temah* < Ar. *tama'* “tamah, açgözlülük” Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1995: 206); *taleh* < Ar. *tâlî* “talih” Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1995: 205); *tesellâh* < Ar. *tesellî* “teselli” Karamanlı ağzı (Eckmann 1950: 200); *zinahkâr, zinahker* < Ar. *zinâkâr* “zinakar” Karamanlı ağzı (Eckmann 1950: 200).

Azerbaycan Türkçesi: *tamah* < Ar. *tama'* “tamah” (Almak 2006: 350).

Kumuk Türkçesi: *balah* < Ar. *belâ'* “bela” (Merhan 2008: 27); *salah* < Ar. *salâ'* “sala” (Pekacar 2006: 62); *matah* < Ar. *metâ'* “meta” (Pekacar 2006: 62); *damah* < Ar. *tama'* “tamah” (Pekacar 2006: 62); *talih* < Ar. *tâlî* “talih” (Pekacar 2006: 62).

6. /k/ türemesi: Genellikle “şimdi” zarfı ve “gibi” edatının sonunda /k/ ünsüzünün türediği tespit edilmiştir. Bunun, *ok/ök* kuvvetlendirme edatının bir kalıntısı olduğuna dair yaygın bir kanaat bulunmakla birlikte bu konuda kesin bir şey söylemek zordur.

Türkiye Türkçesi Ağızları: *gibik* “gibi” Adana ve Osmaniye illeri ağızları (Yıldırım 2006: 152); *cenek* < *gene* Rumeli ağzı (Gülensoy 1984: 129); *çindik* “şimdi” Kırşehir ağzı (Günşen 2001: 60); *hindik* “şimdi” Muğla ili ağzı (Akar 2004: 33), Uşak ili ağzı (Gülsevin 2002: 72); *şincik* “şimdi” Tokat yöresi ağzı (Demir 2005: 266); *şindik* “şimdi” Edirne ili ağzı (Kalay 1998: 59), Gaziantep yöresi ağzı (Aksoy 1945: 89), Uşak ili ağzı (Gülsevin 2002: 72); *şimdik* “şimdi” Kıbrıs ağzı (Saracoğlu 2004: 54), Kütahya yöresi ağzı (Gülensoy 1988: 252), Malatya ili ağzı (Gülseren 2000: 103), Ordu yöresi ağzı (Demir 2001: 176); *şindik, hindik* “şimdi” Adana ve Osmaniye illeri ağızları (Yıldırım 2006: 152); *şindik* “şimdi” Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1995: 294); *hincik, şimcik, şindik* “şimdi” Zonguldak-Bartın-Karabük yöresi ağzı (Eren 1997: 187, 191). Bazı ağızlarda görülen /g/li biçim de bu kapsamda değerlendirilebilir: *şimdig, şindig* “şimdi” Erzurum ili ağzı (Gemalmaz 1995: 294); *şindig* “şimdi” Kahramanmaraş ağzı (Kılıç 2008: 52).

⁷ Bunun pekiştirici unsur olduğuna dair görüş ve örnekler için bk. (Karahan 2009: 5).

⁸ Bu görüş için bk. (Pekacar 2006: 53-71).

Kumuk Türkçesi: *yimik* “gibi” (Merhan 2008: 27).

Kazan Tatar Türkçesi: *kébék* “gibi” (Şahin 2009: 211).

Karaçay-Malkar Türkçesi: *kibik* “gibi” (Tavkul 2000: 264).

Karay Türkçesi: *kibik* “gibi” (Çulha 2006: 78).

Kırım Tatar Türkçesi: *kebek* “gibi” (Korkmaz 1988: 29).

Nogay Türkçesi: *kibik, kimik* “gibi” (Ergönenç Akbaba 2009: 222).

Ayrıca, Arapçadan Türkçeye geçen *gayrı* zarfının da Türkiye Türkçesi Ağızlarında sonu /k/ ünsüzlü kullanımları da tespit edilmiştir: *gayık* < Ar. *gayr* “gayrı, gayri” Edirne ili ağzı (Kalay 1998: 59); *kayrık* < Ar. *gayr* “gayrı, gayri” Rumeli ağzı (Gülensoy 1984: 129).

Türkmen Türkçesi: Türkmen Türkçesinde, yön eki almış olan yön ve yer gösteren kelimelerle vasıta hâli eki almış olan *şeyle, beyle* kelimelerinin sonunda /k/ ünsüzü türemektedir:⁹ *añrık* yazıda *añrı* < *añrı* “arka” (Biray 1999: 232); *bärık* < Far. *bârî* “bari” (Biray 1999: 232); *beylék* yazıda *beylek* < *beyle* “böyle” (Biray 1999: 232); *ilerık* yazıda *ilerik* < *ileri* (Biray 1999: 232); *şeylek* yazıda *şeylek* < *şeyle* “şöyle” (Biray 1999: 232).

7. /v/, /w/ türemesi: Taranan metinlerde sadece bir fiil ve bir isim örneğinde /v/ türemesine rast gelinmiştir. Nogay Türkçesinde *yuv-*, Türkiye Türkçesi Ağızlarında *yüv-* (< ET *yü-*) biçimiyle tespit edilen fiilin asli biçimindeki uzun ünlünün kısalarak /üv/e dönüştüğü görülmektedir. Yine, bugün Türkiye Türkçesinde *ağı* veya *ağu* olarak kullanılan kelime Eski Türkçede *ağū* şeklinde uzun ünlülüdür. Sibirya Tatar Türkçesinde bu uzun ünlü /ıw/a dönüşür.

Türkiye Türkçesi Ağızları: *yüv-* < *yü-* Urla, Bornova-İzmir; Ahi, Marmaris-Muğla yöresi ağızları (DS: 4315).

Nogay Türkçesi: *yuv-* < *yü-* (Baskakov 1963: 525).

Sibirya Tatar Türkçesi: *ağırw* < *ağı, ağu* (Alkaya 2008: 203).

Alıntı kelime olarak, Afgan Kazakları ağzında ve Türkmen Türkçesinde sınırlı sayıda örnekte kelime sonunda /v/ ve /w/ türemesi tespit edilmiştir:

⁹ Türkmen Türkçesinde bu /k/ ünsüzü türemesiyle ilgili olarak, bunların *-ga, -ge (-ka, -ke)* yaklaşma hâli ekinden gelmediğine, bu türemenin *ok/ök* kuvvetlendirme edatından geldiğine dair görüşler vardır. Bu görüşler için bk. (Karahana 2009: 10), (Biray 1999: 232-233).

Türkiye Afgan Kazakları Ağzı: *mentîw* < Çince *mantou* “manti” (Biray 2009: 69); *neşew* < Ar. *neş'e* “neşe” (Biray 2009: 69).

Türkmen Türkçesi: *arzuw* < Far. *ârzû* “arzu” (Kara 2005: 68).

8. /r/ türemesi: Kelimelerin sonunda /r/ türemesi Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesi: *kehribar* < Far. *kehrubâ* (Korkmaz 1992: 136).

Yeni Uygur Türkçesi: *hlk. kalligir* < *kalligi* “ökçe” (Coşkun 1998: 805).

Bazı Çağdaş Türk Lehçelerinde, işaret zamirlerinin yaklaşma hâliyle oluşan şekillerinde kelimenin sonunda birer /r/ ünsüzü görünmektedir. Tarihî dönemlerde de tesadüf edilen bu durumun *ünsüz türemesi* değil de, yön ekinin düşmesiyle ortaya çıktığı düşünülebilir.

Karay Türkçesi: *anar* < *ona* (Karahan 2009: 4); *bunar* < *buna* (Karahan 2009: 4).

Kumuk Türkçesi: *buğar* < *buna* (Karahan 2009: 4); *oğar* < *ona* (Karahan 2009: 4); *şuğar*, *şoğar* < *şuna* (Karahan 2009: 4).

Altay Türkçesi: *mınaar* < *buna* (Karahan 2009: 4); *onoor* < *ona* (Karahan 2009: 4).

Tuva Türkçesi: *mınaar* < *buna*; *maar* < *ona* (Aras 2006: 165).

9. /l/ türemesi: Karamanlı ve Rize ili ağzında kelime sonunda birer /l/ türemesi tespit edilmiştir: *gibil* < *gibi* Karamanlı ağzı (Eckmann 1950: 200); *kibil* < *gibi* Rize ili ağzı (Günay 2003: 96).

10. /g/ türemesi: Kelime sonunda /g/ türemesi, Azerbaycan Türkçesi bir örnekte tespit edilmiştir: *heveng* < Far. *hâven* “havan” (Almak 2006: 154).

Türkiye Türkçesi Ağızlarında ve diğer bir kısım Çağdaş Türk Lehçelerinde kullanılan *yüng* “yün” kelimesinin sonundaki /g/ ünsüzü bazı çalışmalarda *sonda ünsüz türemesi* olarak gösterilse de hâlbuki bu, kelimenin eski biçimidir: (< ET *yuy*).

11. “ŋ” türemesi: Sibirya Tatar Türkçesinde kelime sonunda /ŋ/ türemesi tespit edilmiştir: *tuşan* < Rus. *duşa* “can, ruh” (Alkaya 2008: 203).

Bu çalışmada, yapılan taramalar neticesinde; genel olarak Türkçede (Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi Ağızları ve Çağdaş Türk Lehçeleri) kelimelerin

sonunda -örnek yoğunluğu dikkate alınarak- sırasıyla *t, m, y, n, h, k, v, w* (çift dudak *v'si*), *r, l, g, η (ñ)* ünsüzlerinin türediği tespit edilmiştir.

Çalışmada, tespit edilen örneklerden hareketle, kelimelerin sonundaki bazı ünsüzlerin bir ses türemesi olmayıp, Tarihî Türk Lehçelerindeki birtakım bağlaç, edat ve eklerin kalıntısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu şöyle özetlemek mümkündür: Genellikle *şimdi* zarfı ve *gibi* edatının sonunda /k/ ünsüzünün türediği tespit edilmiştir. Bunun, *ok/ök* kuvvetlendirme edatının bir kalıntısı olması muhtemeldir.

Türkiye Türkçesi Ağızlarında ve bazı Çağdaş Türk Lehçelerinde tespit edilen *ilkin, yayan, givin, bilen, artıkin* vb. örneklerdeki /n/ türemesi ise, aslında bir ses türemesi olmayıp, kelimenin /n/ vasıta hâli ekiyle genişlemiş biçimdir. Buna ilave olarak, /n/ türemesi bahsinde görüldüğü üzere *ile* edatının vasıta hâli ekiyle genişlemiş örnekleri de mevcuttur.

Tespit edilen örneklerdeki bazı ses türemeleri ise kelimenin sonundaki sesin özelliğine bağlı olarak teşekkül etmektedir. Alıntı kelimelerde, /s/, /n/, /r/, /b/ > /p/, /ç/ > /c/; Türkçe kelimelerde ise /n/, /p/, /s/, /ş/ ünsüzlerinden sonra /t/ türemiştir. Eckmann, genel olarak /n/, /p/, /s/ ünsüzlerinden sonra /t/ türemesini, ünsüzlerin kuvvetli telaffuzu olarak açıklar.

Bazı ses türemeleri ise alıntı kelimenin sonundaki uzun ünlünün kısalması neticesinde oluşur. Kelime sonunda /y/ türemesi bahsinde belirtildiği üzere Arapça kelimelerde nispet eki /î/ kısalır ve /y/ türemesiyle /iy/ olur. Sonu "ayın", "hemze" ve uzun ünlüyle biten Arapça ve Farsça kelimelerin sonunda da /h/ ünsüzü türemektedir. Uzun ünlüyle biten örneklerde ise, uzun ünlü kısalır ve /h/ ünsüzü türer.

Bu çalışma genel olarak, ağızlar ve lehçeler üzerinde yapılan çalışmaların *ünsüz türemesi* bahsi taranarak oluşturulmuştur. Tarama sırasında, Türkiye Türkçesi Ağızları üzerinde yapılan çalışmaların Çağdaş Türk Lehçeleri Ağızlarına nazaran daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesi Ağızları ve Çağdaş Türk Lehçeleri Ağızlarıyla ilgili yapılan çalışmalar arttıkça *kelime sonunda ünsüz türemesi* bahsinin örneklerini, sebeplerini daha detaylı incelemek ve daha kesin yargılara varmak mümkün olabilecektir. ©

KAYNAKLAR

- AKAR Ali (2004), *Muğla Ağızları*, Muğla: Muğla Üniversitesi yayınları.
- AKSOY Ömer Asım (1945), *Gaziantep Ağzı I*, İstanbul: Türk Dil Kurumu yayınları.
- ALKAYA Ercan(2008), *Sibirya Tatar Türkçesi*, Ankara: Turkish Studies Publication Series.
- ALMAK Demet (2006), *Azerbaycan Türkçesindeki Arapça, Farsça Kelimelerin Fonetik Değişiklikleri (Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırılması)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- APPA Adilhan (2002), “Karaçay-Balkar Türkçesi Alfabeti ve Ses Bilgisi”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 13, Bahar, 143-155.
- ARAS TOKTAŞ Hayat (2006), *Tuvaca “Alday-Buuçu” Destanının Dil Yönünden İncelenmesi, Metin-Çeviri-Açıklamalı Sözlük*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Tezli Yüksek Lisans Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ASANOV Ş. A., GARKAVETS A. N., USEYİNOV S. M. (1988), “Kırmıttar Tili Fonetikası, Morfologiya ve İmlasının Kısa Tasviri”, *Kırmıttarca-Rusça Lugat*, Kiev, 167-233.
- ATAY Ayten (1998), *Nogay Türkçesi Grameri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.
- ATAY Ayten (2002), “Eski Türkçe ma / me Edatının Anadolu Ağızlarındaki Kalıntısı”, *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 610. Ekim. 826-828.
- AYDOĞDU Özkan (2009), “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Son Ses Ünsüzleri”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/8 Fall, 577-597.
- BASKAKOV N. A. (1952), *Karakalpakskiy Yazık II Fonetika i Morfologiya*, Moskova: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- BASKAKOV N. A. (1963), “Oçerk Grammatiki Nogayskogo Yazıka (Fonetika, Morfologiya, Sintaksis)”, *Nogaysko-Russkiy Slovar-Nogayşa Orışsa Sözlük*, Moskova, 497-563.
- BASKAKOV N. A. (1973), *Grammatika Nogayskogo Yazıka, Fonetika i Morfologiya*, Çerkessk.

- BASKAKOV N. A. (1975), *Grammatika Hakasskogo Yazıka*, Moskova: İzdatelstvo Nauka.
- BAYATLI Hidayet Kemal (1996), *Irak Türkmen Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- BİRAY Himmet (1999), *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- BİRAY Nergis (2009), *Türkiye'deki Afgan Kazakları Ağzı*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- BOZ Erdoğan (2002), *Afyon Merkez Ağzı (Dil Özellikleri, Metinler, Sözlük)*, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi yayınları.
- BURAN Ahmet (1997), *Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- CAFEROĞLU Ahmet (1994a), *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- CAFEROĞLU Ahmet (1994b), *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I Oyunlar, Tekerlemeler, Yanıltmaçlar ve Oyun İstilahları - Balıkesir, Manisa, Afyonkarahisar, Isparta, Aydın, İzmir, Burdur, Antalya, Muğla, Denizli, Kütahya Vilayetleri Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- CAFEROĞLU Ahmet (1995), *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, Kars, Erzurum, Çoruh İlbaylıkları Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- CEYLAN Emine (1997), *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- COŞKUN Volkan (1996), "Özbek Türkçesinde Ses Hadiseleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayınları, Sayı: 103, Ağustos, 125-131.
- COŞKUN Volkan (1998), "Yeni Uygur Türkçesinde Ses Uyumu ve Ses Olayları", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 6, Güz, 796-808.
- COŞKUN Volkan (2000), *Özbek Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- CUMAKUNOVA Güلزura (2008), "Kırgız Türkçesinde Arapçadan Alıntı Kelimeler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları*, Sayı: 9, 101-118.
- ÇULHA Tülay (2006), *Karaycanın Kısa Sözcük Varlığı*, İstanbul: Kebikeç yayınları.
- DEMİR Necati (2001), *Ordu İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.

- DEMİR Necati (2005), *Tokat İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Tokat: Niksar Belediyesi yayınları.
- DEMİR Necati (2006a), *Trabzon ve Yöresi Ağızları (Tarih-Etnik Yapı-Dil İncelemesi) I*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- DEMİR Necati, ŞEN Ülker (2006b), *Sivas İli ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- DEMİR Necati, AYDOĞDU Özkan (2009), *Giresun İli ve Yöresi Ağızları (Tarih-Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük)*, Giresun: Giresun Valiliği yayınları.
- DIRENKOVA N. P. (1940), *Grammatika Oyrotskogo Yazıka*, Moskova-Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- DIRENKOVA N. P. (1941), *Grammatika Şorskogo Yazıka*, Moskova-Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- DMİTRİYEV N. K. (1940), *Grammatika Kumıkskogo Yazıka*, Moskova-Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- ECKMANN János (1950), "Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar, I: Phonetica", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VIII, Ankara, 165-200.
- ECKMANN János (1988), "Türkçede d, t ve n Seslerinin Türemesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1955*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, 11-23.
- EMET Erkin (2008), *Doğu Türkistan Uygur Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- ERCİLASUN Ahmet B. (1983), *Kars İli Ağızları, Ses Bilgisi*, Ankara: Gazi Üniversitesi yayınları.
- EREN M. Emin (1997), *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- ERGÖNENÇ AKBABA Dilek (2009), *Nogay Türkçesi Grameri, Ses ve Şekil Bilgisi*, Ankara: Grafiker yayınları.
- GEMALMAZ Efrasiyap (1995), *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*, I-II-III, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- GÖKDAĞ Bilgehan A. (2006), *Salmas Ağzı, Güney Azerbaycan Türkçesi Üzerine Bir İnceleme*, Çorum: KaraM yayınları.
- GÜLENSOY Tuncer (1984), "Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, 87-148.
- GÜLENSOY Tuncer (1988), *Kütahya ve Yöresi Ağızları (İncelemeler, Metinler, Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.

- GÜLSEREN Cemil (2000), *Malatya İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- GÜLSEVİN Gürer (2002), *Uşak İli Ağızları (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- GÜNAY Turgut (2003), *Rize İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- GÜNŞEN Ahmet (2000), *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- GÜNŞEN Ahmet (2001), *Kırşehir ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*. Ankara: Ocak yayınları.
- GÜNŞEN Ahmet, ERDEM Mehmet Dursun (2007), "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Tür Değiştirme Örnekleri", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2/1 Winter, 72-83.
- İPEK Birol (2009), "Alıntı Sözcüklerde Ses Değişmeleri ve Elazığ İli Ağızları Örneği", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/8 Fall, 1558-1573.
- İSHAKOV F. G. (1957), *Tuvinskiy Yazık, Materialı Dlya Nauçnoy Grammatiki, Oçerk po Fonetike*, Moskova-Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- KALAY Emin (1998), *Edirne İli Ağızları, İnceleme-Metin*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- KARA Mehmet (2000), *Türkmençe (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*, Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları.
- KARA Mehmet (2005), *Türkmen Türkçesi Grameri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- KARA Mehmet (2001), "Hakas Türkçesinde Arapça ve Farsça Alıntı Kelimeler", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 11, Bahar, 105-114.
- KARAHAN Leyla (2009), "Türkçede Şahıs ve İşaret Zamirlerinin Yönelme Hâlindeki Genişlemeler", *Türkistan: Ahmet Yesevi Üniversitesi III. Uluslararası Türkoloji Kongresi*, 1-12.
- KARASOY Yakup (1998), "Türkmen Türkçesine Arapçadan Geçen Ayın'lı Kelimelerdeki Ses Değişmeleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 5, Bahar, 397-433.
- KASAPOĞLU ÇENGEL Hülya (2005), *Kırgız Türkçesi Grameri, Ses ve Şekil Bilgisi*, Ankara: Akçağ yayınları.
- KILIÇ Mine (2008), *Kahramanmaraş Merkez Ağzı*, Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı.
- KİRİŞÇİOĞLU M. Fatih (1994), *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.

- KOÇ Kenan, DOĞAN Oğuz (2004), *Kazak Türkçesi Grameri*, Ankara: Gazi Kitabevi yayınları.
- KORKMAZ Zeynep (1988), "Türkçede ok/ök Pekiştirme (İntensivum) Edatı Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1961*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, 13-29.
- KORKMAZ Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- KORKMAZ Zeynep (1994a), *Neveşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- KORKMAZ Zeynep (1994b), *Güney-Batı Anadolu Ağızları, Ses Bilgisi (Fonetik)*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- KORKMAZ Zeynep (1995), "Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, 12-84.
- MERHAN Aziz (2008), *Dört Kumuk Masalı Üzerine Gramer İncelemesi*, Ankara: Grafiker yayınları.
- MUSAYEV K. M. (1964), *Grammatika Karaimskogo Yazıka, Fonetika i Morfolojiya*, Moskova: İzdatelstvo Yazıka.
- OLCAY Selâhattin (1966), *Erzurum Ağzı, İnceleme-Derleme-Sözlük*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi yayınları.
- ÖNER Mustafa (1998), *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- ÖZÇELİK Sadettin (1997), *Urfa Merkez Ağzı (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- ÖZÇELİK Sadettin (2002), "Türkçedeki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları", *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 610, Ekim, 1033-1041.
- ÖZÇELİK Sadettin (2004), "Türkçede Kullanılan Arapça Kelimelerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bazı Tespitler", *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 634, Ekim, 550-562.
- ÖZKAN Nevzat (1996), *Gagavuz Türkçesi Grameri, Giriş-Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi-Cümle-Sözlük-Metin Örnekleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- ÖZTÜRK Rıdvan (1994), *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- PEKACAR Çetin (2006), "Kumuk Türkçesine Arapça ve Farsçadan Geçen Kelimelerdeki Ses Olayları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yaz, 53-71.

- SAĞOL YÜKSEKKAYA Gülden (2010), "Alıntı Kelimelerde Son Türeme", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/1, Winter, 90-105.
- SARACOĞLU Erdoğan (2004), *Kıbrıs Ağzı, Ses Bilgisi Özellikleri-Metin Derlemeleri-Sözlük*, Lefkoşa.
- ŞAHİN Erdal (2009), "Tatar Türkçesinde uk / ük Kuvvetlendirme Edatı", *Türk Dünyası Araştırmaları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayınları, Sayı: 180, Haziran, 203-215.
- ŞİRALİYEV M. Ş., SEVORTYAN E. V. (1971), *Grammatika Azerbaycanskogo Yazıka*, Baku.
- TİETZE Andreas (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Cilt: 1 (A-E), İstanbul-Wien: Simurg yayınları.
- TOKATLI Suzan (1994), *Başkurt Türkçesi Grameri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Kayseri.
- TOPALOĞLU Ahmet (1989), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1963-1982), *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, I-XII. Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- UYANIK Osman (2002), *Kumuk Türk Ağzları İncelemesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- UYGUR Ceyhun Vedat (2001), *Karakalpak Türkçesi Grameri (Fonetik, Morfoloji, Sentaks)*, Denizli.
- YAMAN Ertuğrul, MAHMUD Nizamiddin (1998), *Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- YAZICI ERSOY Habibe (2006), "Başkurt Türkçesinde Arapça ve Farsçadan Alıntı Kelimelerdeki Ünlü ve Ünsüz Değişimleri", *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*, Güz 12, 143-162.
- YILDIRIM Faruk (2006), *Adana ve Osmaniye İlleri Ağzları I Giriş - İnceleme*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- YILDIRIM Özlem (2008), *Kazak, Kırgız ve Tatar Türkçelerindeki Arapça ve Farsça Kelimelerin Ses Değişimleri (Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırılması)*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars.

- YULDAŞEV A. A. (1981), *Grammatika Sovremennogo Başkirskogo Literaturnogo Yazıkı*, Moskova: İzdatelstvo Nauka.
- YÜKSEL Zühal (1989), *Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları.